

## **СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЯВИ ЕФЕКТИВНОСТІ СФЕРИ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ**

В статті проаналізовано функціональний зв'язок між соціальною та економічною ефективністю освітньої сфери. Обґрунтовано необхідність поєднання показників соціальної та економічної ефективності у зв'язку з їх взаємозалежністю та взаємодоповнюваністю. Доведено, що показники економічної ефективності освіти не можуть у повній мірі відобразити й охарактеризувати як стан розвитку галузі, так і її значення для соціально-економічного розвитку держави.

**КЛЮЧОВІ СЛОВА:** ефективність, економічна ефективність, соціально-економічна ефективність, соціальна ефективність, ефект, критерії ефективності, зовнішня ефективність, внутрішня ефективність, екстерналії, доходи, заробітна плата, національна економіка, продуктивність праці.

Обов'язковою умовою економічної та соціальної стабільності будь-якої, незалежно від рівня соціально-економічного розвитку, держави є наявність ефективно функціонуючої системи освіти. Ефективність розвитку та функціонування освіти позначається на всіх, без винятку, сферах і галузях народного господарства, вона забезпечує економіку кваліфікованими кадрами, виступає одним із головних факторів економічного зростання, а її якість, освітній рівень працівників чинить значний вплив на загальний рівень доходів та споживання, відображається, згідно останніх досліджень, у рівні життя населення країни.

Крім того, освіта є специфічним благом, вигоди від якого отримують особи не причетні безпосередньо до його споживання і виробництва, а вплив освіти на збільшення економічних показників призводить обов'язково до зростання соціальних. Це дає можливість припускати, що між показниками розвитку галузі — соціальними та економічними — існує залежність: соціальна ефективність є наслідком ефективності економічної, і навпаки. Саме тому завданням нашого дослідження є обґрунтувати твердження, що всі прояви ефективності освіти поділяти на суто еко-

номічні і соціальні недоцільно внаслідок їх взаємозалежності і взаємодоповнюваності, довести про необхідність використання при характеристиці результативності діяльності галузі терміну «соціально-економічна» ефективність освіти.

Обчислення ефективності освіти активно відбуваються протягом останнього століття і знаходять відображення у працях всесвітньо відомих учених: Е. Денісона [1], Д. Уілера [2], Н. Хікса [3], Дж. Псахарополуса [4], Р. Барро [5] та ін., але, наприклад, досліджуючи вплив освіти на національну економіку Е. Денісон виражає ефективність освіти у її кількісному чи якісному впливі на зростання показників національного доходу. Дж. Псахаропулос, обчислюючи соціальну та приватну норми віддач інвестицій в освіту, також надавав показникам ефективності суто економічного значення, виражаючи його у сумі коштів, що в майбутньому отримують окремий індивід чи держава від капіталовкладень в освіту. Вітчизняні дослідники не виняток — у більшості проявів ефективності освіти вбачають суто економічний характер: І. Курило [6] — зростанні рівня доходів, К. Сумаркова [7] — національного доходу та розмірів заробітної плати.

На нашу думку, ефективність освіти є досить складною за своєю структурою категорією, зміст якої визначається, по-перше, цілями суспільного розвитку, характером тих процесів, що відбуваються на тому чи тому етапі соціально-економічного розвитку країни, по-друге, тим, що освіта крім впливу на національну економіку, впливає на всі сфери суспільного життя. Освіта продукує безліч зовнішніх ефектів — екстерналій, які не завжди піддаються кількісному і грошовому вимірюванню. Саме тому, на нашу думку, всі прояви ефективності освіти є соціально-економічними, і виявляються, у рівні добробуту населення країни, зменшенні розриву між багатими і бідними прошарками населення, наявності тривалих вакансій та рівновазі на ринку праці, підготовці людей, які не працюють для робочих місць, можливостях робітників краще завоювати передові іноземні технології та ще багатьох явищах.

У найзагальнішому вигляді ефективність, у тому числі й освіти, означає здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, визначається як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат і розраховується за наступною формулою:

$$\frac{\text{Результат}}{\text{Витрати}}$$

Ефективність в економічній літературі розглядається у двох значеннях — економічна ефективність та соціальна ефективність.

Зокрема, соціальна ефективність — це відповідність господарської діяльності основним соціальним потребам і цілям суспільства, інтересам самої людини.

Інтегруючим показником соціальної ефективності є виробництво товарів народного споживання в загальному обсязі виробництва за певний період, переважно за рік. Крім того, соціальна ефективність конкретизується у таких показниках, як соціальні витрати (забруднення навколишнього середовища, рівень захворюваності нації, рівень злиденності тощо) і соціальні блага (рівень освіти, здоров'я, життєвий рівень тощо).

Економічна ефективність — це результативність економічної діяльності, економічних програм, заходів і характеризується відношенням отриманого ефекту, результату до витрат факторів, ресурсів, що зумовили отримання цього результату, досягнення найбільшого об'єму виробництва із застосуванням ресурсів певної вартості [8, с. 403].

Одним із узагальнюючих показників економічної ефективності є норма прибутку. Конкретнішими показниками економічної ефективності є продуктивність праці, матеріаловіддача і матеріаломісткість продукції, економічна ефективність капіталовкладень, нової техніки, енергомісткість продукції та інші показники.

Більшість економістів досліджують у своїх працях економічну ефективність освіти, процес визначення якої поділяють на три послідовних етапи:

- 1) визначення структури витрат і їх вартісна оцінка;
- 2) визначення структури доходів та їх вартісна оцінка;
- 3) співставлення оцінених за одиниці і той же проміжок часу доходів і витрат.

У загальному вигляді структура витрат на освіту складається з наступних елементів:

— прями витрати особи, що навчається та його батьків на отримання освіти;

— умовні витрати, що враховуються у вигляді «втрачених заробітків» унаслідок отримання більш високого рівня освіти;

— прями витрати держави на освіту;

— умовні витрати держави, що враховуються у вигляді податків на «втрачені заробітки» осіб, що навчаються.

Вищевказані види витрат являють собою прями витрати на отримання освіти і так звані «втрачені заробітки».

«Втрачені заробітки» — це ті заробітки, доходи, котрих особи, що навчаються, лишаються внаслідок того, що під час навчання вони позбавлені можливості працювати й отримувати заробітну плату. Держава потерпає від умовних витрат унаслідок суми недоотриманих податків, що є наслідком «втрачених заробітків» осіб, що навчаються. До речі, втрачені заробітки у різних країнах складають від 40 % до 70 % загальних витрат на освіту, є економічними втратами для суспільства і держави зокрема, що і дає підстави для їх включення у загальну вартість освіти [9, с. 117].

Щодо результатів освіти, то вони можуть бути самими різноманітними: натуральними і грошовими, виступати у формі прямих і непрямих, приватних (індивідуальних) і зовнішніх вигід — екстерналій, чинити вплив як на мікроекономічному (окремі домогосподарства, навчальні заклади), так і макроекономічному рівні (національна економіка в цілому).

Саме при визначенні результатів освіти, її ефектів, виникають питання і проблеми, що стосуються того, які саме вигоди варто включати у їх величину, і ці результати є економічного чи соціального характеру.

Ряд досліджень, проведених іноземними науковцями, довели, що освіта впливає на продуктивність працівників, не тільки забезпечуючи їх необхідними професійними знаннями і навичками, вона також впливає на всю систему цінностей людини, на мотивацію і ставлення до роботи. Зокрема, у одному зі звітів про тенденції розвитку освіти у світі робиться наступний висновок: «Навчання передає специфічні знання і розвиває загальні навички логічного мислення, воно також викликає зміни у цінностях і у вподобаннях, у ставленні людини до роботи і суспільства. Відносна цінність цих результатів багато обговорюється, але погано розуміється. Але обидві групи цих результатів є важливими» [10, с. 47].

Дані висловлювання і дослідження дають підстави стверджувати, що всі прояви ефективності функціонування сфери освітніх послуг носять соціально-економічний характер, розмежувати їх на економічні або соціальні ефекти неможливо. На підтвердження вищесказаного, охарактеризуємо наступні явища.

Вважається, що одним із найреальніших проявів ефективності освіти є її вплив на загальний рівень доходів працівників. Більшість дослідників вважають ці прояви суто економічною ефективністю освіти. Щоб довести те, що впливаючи на величину доходів освіта сприяє покращенню рівня життя в країні, і взагалі,

сприяє соціально-економічному розвитку країни, візьмемо показники зростання рівня доходів від освіти та порівняємо їх зі станом соціально-економічного розвитку у країнах Європейського союзу:

Таблиця 1

**ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ В ОПЛАТІ ПРАЦІ У КРАЇНАХ  
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ\*,%**

Диференціація в оплаті праці	Франція	Бельгія	Люксембург	Нідерланди	Італія	Німеччина
Перевищення заробітної плати службовців над заробітною платою робітників	61 %	61 %	44 %	40 %	22 %	20 %
Різниця у заробітній платі кваліфікованих і некваліфікованих працівників	В середньому 20%					
Різниця у зарплаті кваліфікованих і некваліфікованих працівників, що мають досвід роботи:						
— менше 2-х років	25 %	31 %	40 %	22 %	21 %	10 %
— більше 20 років	17 %	7 %	17 %	15 %	8 %	9 %
Різниця у середній зарплаті службовців і робітників, що мають досвід роботи:						
— менше 2-х років	2 %	15 %	14 %	2 %	8 %	1 %
— більше 20 років	2 %	11 %	10 %	2 %	6 %	1 %

\* Джерело [11, с. 88—94].

Як видно із таблиці, у країнах ЄС показники розриву між заробітною платою кваліфікованих і некваліфікованих працівників є високими, що засвідчує значний вплив освіти на матеріальне становище працівників.

Відомо, що одним із показників, що використовується ООН та Світовим банком для співставлення рівнів розвитку різних країн світу є «індекс людського розвитку» (Human Development Index) при визначенні якого враховується середня тривалість життя населення, рівень його освіти та реальний валовий внутрішній продукт на душу населення. При розрахунку величини ВВП на душу населення використовується спеціальна формула, в якій надаєть-

ся важлива роль зв'язку між доходами та розвитком країни. Отже, можна стверджувати, що у вказаних у таблиці країнах крім позитивного впливу рівня освіти і кваліфікації працівників на величину доходів, позиції які вони посідають за показниками індексу людського розвитку є провідними: Франція — 2, Нідерланди — 6, Бельгія — 13, Німеччина — 19, Італія — 1, Люксембург — 27 з поміж 175 порівнюваних 2004 року [12, с. 47—51].

Одним із проявів соціально-економічної ефективності освіти є те, що високий рівень освіти та професійної підготовки спрощує адаптацію фахівців до ринкового середовища, зокрема з точки зору добробуту та економічної поведінки. Зокрема, наявність вищої освіти у 2,3 рази знижує ризик настання бідності і в 1,6 рази підвищує ймовірність отримання середніх доходів, а також на споживчу поведінку. Так, наприклад, значно більшою серед осіб з вищою освітою є частка тих, хто робить заощадження — 14 % проти 6 % серед людей, які не мають навіть середньої освіти. Населення з вищою освітою витрачає значно більшу частину коштів (навіть за їх обмеженості) на навчання своїх дітей. Серед тих, хто за допомогою банківських кредитів будує собі житло, особи з вищою освітою становлять 90 %.

Крім того, що освіта є одним із головних факторів фінансової захищеності, сьогодні в Україні показники бідності людей істотно відрізняються залежно від одержаної ними освіти. Зокрема, 44 % осіб, що мають лише початковий або ще нижчий рівень освіти, живуть бідно, а 24 % цієї групи взагалі живуть за межею бідності. Серед тих, хто має завершену базову, повну середню або професійно-технічну освіту, 36 % живуть також бідно, але все ж серед осіб з базовою вищою освітою частка бідних значно менша — 15 %. Питома вага тих, хто живе за межею бідності серед осіб з повною вищою освітою — не більше 3 %, тоді як люди, що мають лише середню освіту, становлять близько 20 % нужденних. Серед осіб, що одержали лише базовий або ще нижчий рівень освіти, показники бідності зростають. У цей же час серед осіб, що закінчили середню школу, або мають рівноцінний рівень освіти, ці показники залишаються незмінними, а для випускників вищих навчальних закладів вони знижуються [13, с. 229].

Це ще раз доводить, що між економічною та соціальною ефективною функціонування освітньої сфери є тісний взаємозв'язок. Економічна ефективність є матеріальною основою соціальної ефективності. В свою чергу, соціальний розвиток суспільства суттєво впливає на підвищення ефективності суспільного виробництва, на загальний стан економічного розвитку (рис. 1).

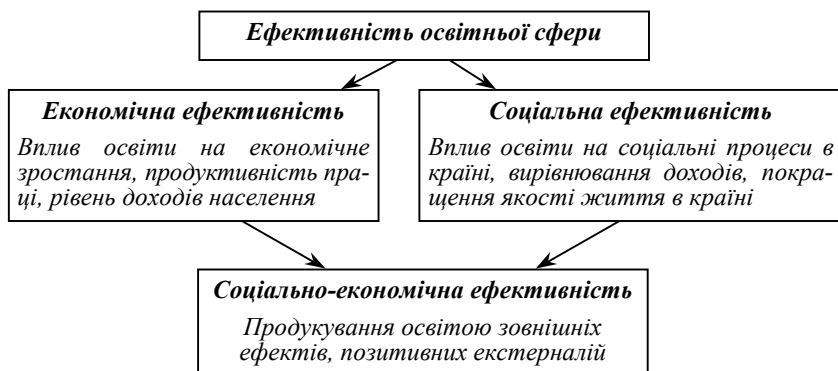


Рис. 1. Взаємозв'язок економічної та соціальної ефективності функціонування освітньої сфери

Враховуючи функціональний зв'язок між соціальною та економічною ефективністю освіти, можна стверджувати про існування соціально-економічної ефективності освіти. Соціально-економічна ефективність проявляється як сукупність показників діяльності галузі: кількісних, якісних, мікроекономічного (зростання доходів підприємства і продуктивності праці) та макроекономічного ефекту (зростання доходів населення, підвищення показника ІЛР, покращення якості життя в країні), внутрішньої та зовнішньої ефективності. Узагальнення отриманого нами аналітичного матеріалу дає змогу визначити систему основних параметрів соціально-економічної ефективності функціонування сфери освіти (рис. 2).

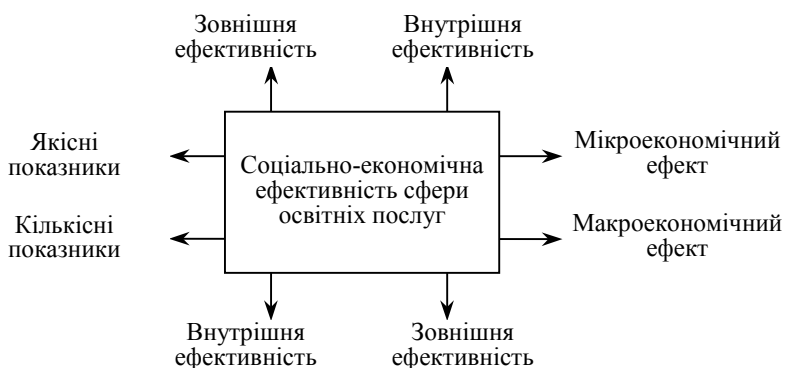


Рис. 2. Система проявів соціально-економічної ефективності сфери освітніх послуг

Отже, сфера освіти створює велику кількість ефектів економічного та соціального характеру, що проявляються в усіх сферах соціально-економічного життя країни. З метою максимально точного обчислення величини всіх результатів освіти потрібно в комплексі, тобто не розмежовуючи показників економічної та соціальної ефективності освіти аналізувати її результативність і далі робити висновки про її високу чи, навпаки, низьку ефективність.

Враховуючи те, що чітко розмежувати соціальні та економічні показники ефективності сфери освітніх послуг важко, тим більше зміна показників економічної ефективності освіти обумовлює зміну показників соціальної, вважаємо за необхідне використовувати комплексний показник ефективності — соціально-економічна ефективність освіти. Лише використовуючи інтегровані показники результативності ми зможемо ефективно управляти, розробляти програми і стратегії довгострокового розвитку галузі.

### Література

1. *Denison E.* Measuring the Education to Economic Growth. — The Residual Factor and Economic Growth. OECD. P., 1964. — P. 37.
2. *Wheeler D.* Human Resource Development and Economic Growth in Developing Countries: A Simultaneous Model / World Bank Staff Working Paper no. 407. — Washington, D.C., 1980.
3. *Hicks N.* Economic Growth and Human Resources / World Bank Staff Working Paper no. 408. — Washington, D.C., 1980.
4. *Psacharopoulos G., Woodhall M.* Education for development: An analysis of investment choices. — New York, 1991. — P. 335.
5. *Barro R.* Economic Growth in a Section of Countries. — Quarterly Journal of Economics. — 1991. — Vol. 106. — No 2.
6. *Курило І.* Освітньо-професійні ресурси як чинник соціальної диференціації населення // Економічний часопис ХХІ. Науковий журнал. — 2005. — № 1—2. — С. 53—54.
7. *Сумаркова Е.* Образование и экономический рост // Высшее образование сегодня. — № 12. — 2004. — С. 19
8. *Райзберг Б. А., Лозовский Л. М., Стародубцева Е. Б.* Современный экономический словарь. — 2-е изд., исправ. — М.: ИНФРА-М, 1999. — 403 с.
9. *Добрынин А. И., Дятлов С. А., Цыренова Е. Д.* Человеческий капитал в транзитивной экономике: формирование, оценка, эффективность использования. — СПб.: Наука, 1999. — 309 с.
10. *Тихонов А. Н., Абрамишин А. Е., Воронина Т. П., Иванников А. Д., Молчанова О. П.* Управление современным образованием: социальные



и экономические аспекты: Под. ред. А. Н. Тихонова. — М.: Вита-Пресс, 1998. — 256 с.

11. *Рочко А. В.* О дифференциации в оплате труда в странах Европейского Союза // Труд за рубежом. — 1995. — № 2. — С. 88—94.

12. *Майер Дж. М., Раух Дж. Е., Філіпенко А.* Основні проблеми економіки розвитку: Перекл. з англ. — К.: Либідь, 2003. — 684 с.

13. Людський розвиток в Україні: 2004 рік. Щорічна науково-аналітична доповідь / Ред. Е. М. Лібанова. — К.: Держкомстат України, 2004. — 264 с.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2007

УДК: 368.01

*С. О. Коротенко*, голова правління

ЗАТ СК «Інтертрансполіс»

**НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ  
ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ОЦІНКУ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ  
СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ**

В статті розглянуті теоретичні та практичні аспекти ринкової оцінки вартості компанії на засадах маркетингу.

**КЛЮЧОВІ СЛОВА:** капіталізація, капіталовіддача, системний ефект підприємств, гудвіл, споживча вартість.

Останнім часом все більше страхових компаній України стає об'єктом купівлі-продажу. В основі рішень інвесторів щодо купівлі компанії лежить її ринкова вартість. Таким чином, оцінка ринкової вартості компанії стає серйозною проблемою, яка ще потребує свого теоретичного і практичного вирішення. Проблема ускладнюється тим, що акції більшості українських страхових компаній не обертаються на вільному фондовому ринку. Важко розробити успішну стратегію і правильно виміряти результати роботи компанії, коли ринкового курсу акцій не існує, коли неможливо оцінити капіталізацію страхової компанії. Як зазначає проф. Гаманкова О. О. у своїй статті «Сучасні тенденції капіталізації на ринку страхових послуг України», «... подальший розвиток ринку страхових послуг буде супроводжуватися його неодмінною капіталізацією при переважаючих темпах росту залученого капіталу у вигляді страхових резервів. Капіталіза-